

Лазука О. М.

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5005-5171>

Вихователь групи продовженого дня ЗЗСО № 18,
студентка магістратури факультету дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: elenkalazuka@gmail.com

РОБОТА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ У ДИТЯЧОМУ КОЛЕКТИВІ

У наш час збільшується кількість фіксованих випадків булінгу у дитячому колективі. Ситуація булінгу призводить до шкільної дезадаптації, академічної неуспішності, психологічних розладів, зниження самооцінки, соціальної дезадаптації, подекуди травматизму. Явище булінгу може виникнути в більш-менш організованих, сталих дитячих колективах, стосується і впливає на всіх його учасників, призводячи до порушення навчально-виховного процесу в школі, викликає тривалі наслідки для особистості, інколи віддалені в часі. Тому постає гостра потреба усвідомлення того, що ця проблема існує і з нею потрібно боротися.

Мета роботи: проаналізувати явище булінгу та розглянути особливості роботи вчителя початкових класів щодо профілактики булінгу у дитячому колективі.

Методологія: Проведено теоретичний аналіз та узагальнення психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження з метою виведення загального поняття булінгу; узагальнено ознаки та причини булінгу у дитячому колективі з метою систематизації профілактичних методів для боротьби з даним явищем.

Наукова новизна: узагальнено ознаки та причини булінгу в дитячому колективі; систематизовано методи профілактики булінгу серед учнів початкової школи.

Висновки. У статті розкрито поняття булінгу, його форми та причини прояву у дитячому колективі. Наведені методи роботи з дітьми для запобігання даного явища.

Серед учнівської молоді булінг може проявлятися у двох формах: фізичній та психологічній. Для учнів молодших класів характерною є використання фізичної форми булінгу. Жертвою в ситуації булінгу може стати учень, який відрізняється від інших за будь-яким критерієм на думку членів колективу. Проявляється булінг, як правило, в позаурочний час та в неконтрольованих дорослими місцях.

Ключові слова: булінг, насильство, агресія, цькування.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Серед сучасної учнівської молоді останнім часом загострилася проблема насильства, довготривалих агресивних проявів та зневажливого ставлення один до одного. Сильніші учні систематично переслідують слабких. Авторитетні учні залучають інших однокласників, роблячи їх активними або пасивними учасниками цих відносин. Такі стосунки між школярами одержали назву шкільний булінг.

Актуальність дослідження даної проблеми полягає в тому, що в наш час збільшується кількість фіксованих випадків даного явища. Ситуація булінгу призводить до шкільної дезадаптації, академічної неуспішності, психологічних розладів, зниження самооцінки, соціальної дезадаптації, подекуди травматизму. Сьогодні проблема принижень у дитячому колективі або вирішується директивно, або не вирішується зовсім. Інколи шкільний булінг використовується в якості контролю вчителем дитячої групи.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Питанням булінгу присвячено багато праць закордонних вчених: Н. Данконсон, П. Махоні, П. Рандол, Дж. Салісбері, Д. Ольвеус, Х. Лейман, Л. Кішлі, І. Кон, К. Лоренс та ін. В Україні проблемою булінгу на системному рівні займається Міністерство освіти і науки України. Воно створило ініціативну групу, яка займається розробкою програми онлайн-курсу для вчителів, щоб пояснити що таке булінг і як йому протидіяти. Серед українських науковців, які розглядали булінг як соціальну проблему А. Губко, Л. Лушпай, О. Беляєва, С. Крутова, І. Сидорчук та ін. Проблему профілактики та подолання булінгу досліджували Е. Воронцова, Н. Прибіткова та ін.

Мета статті проаналізувати явище булінгу та розглянути особливості роботи вчителя початкових класів щодо профілактики булінгу у дитячому колективі.

Методологія: Проведено теоретичний аналіз та узагальнення психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження з метою виведення загального поняття булінгу; узагальнено ознаки та причини булінгу у дитячому колективі з метою систематизації профілактичних методів для боротьби з даним явищем.

Наукова новизна: узагальнено ознаки та причини булінгу в дитячому колективі; систематизовано методи профілактики булінгу серед учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Явище булінгу надзвичайно поширене у сучасній школі, педагоги багато роблять для того, щоб запобігати знущанню та своєчасно усувати його, але цю проблему іноді замовчують, її не прийнято обговорювати, не афішують випадки знущань. За таких умов проблема не усувається, навпаки, вона набуває більших обсягів і жорстокіших проявів.

Перш ніж перейти до розгляду профілактики булінгу в дитячому колективі, необхідно розглянути, що ж таке булінг, його причини, види, форми прояву, чому ті чи інші дії є принизливими. Маючи таке розуміння, вчителі можуть доносити ці знання до дітей і таким чином сприяти розвитку поваги й терпимості між учнями.

Уперше термін булінг (з англ. «*bullying*») – цькування, залякування, третирування) з'явився на початку 70 рр. ХХ ст. у Скандинавії, де група дослідників вивчала явище насильства між дітьми в школі.

У науковій літературі, присвяченій питанням булінгу, представлено багато визначень цього явища. Л. Кішлі зазначає, що булінг – це агресивна поведінка, яка спрямована на приниження почуттів, висловлювання негативних емоцій і принизливих оцінок щодо іншої людини [6].

Х. Лейман дає наступне визначення булінгу: «булінг – це соціальна взаємодія, через яку одна людина, а іноді і декілька, зазнають нападів іншої людини, а іноді і декількох, майже щодня впродовж тривалого періоду, що викликає у жертви стан безпомічності і виключення з групи» [6].

У Законі України «Про освіту» зазначено: «булінг (цькування) – діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого» [3].

Ірина Сидорук шкільний булінг поділяє на дві основні форми [5]:

1. Фізичний шкільний булінг – умисні удари, стусани, побої, нанесення інших тілесних ушкоджень тощо; сексуальний булінг, хеппісліпінг.

2. Психологічний шкільний булінг – насильство, пов'язане з дією на психіку, що завдає психологічну травму через словесні образи або погрози, переслідування, залякування, якими навмисно заподіюється емоційна невпевненість. До цієї форми належать *вербальний булінг* (образливе ім'я, з яким постійно звертаються до жертви, обзивання, поширення образливих чуток і т. д.); *образливі жести або дії; залякування* (використання агресивної мови тіла й інтонацій голосу для того, щоб змусити жертву здійснювати або не здійснювати що-небудь); *ізоляція* (жертву навмисне ізолює, виганяє або ігнорує частина учнів або весь клас); *активне неприйняття* (кривдники дають зрозуміти дитині, що вона ніхто, що її думка нічого не означає, роблять її «цапом відбувайлом»); *пасивне неприйняття* (виникає лише в певних ситуаціях, коли треба вибрати когось у команду, групу, сісти за парту, прийняти в гру, діти відмовляються: «З ним не буду!»); *ігнорування* (не звертають уваги, не спілкуються, не помічають, забувають, не проявляють відкритої агресії, але й не цікавляться); *вимагання* (грошей, їжі, інших речей); *пошкодження та інші дії з майном* (крадіжка, грабїж, ховання особистих речей жертви); *кібербулінг* (приниження за допомогою мобільних телефонів, Інтернету, інших електронних пристроїв (пересилання неоднозначних зображень і фотографій, обзивання, поширення чуток тощо)).

Типовими ознаками булінгу (цькування) згідно Закону України «Про освіту» є:

- систематичність (повторюваність) діяння;
- наявність сторін – кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності);
- дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого [3].

Причин формування булінгу у дитячому колективі дуже багато. Найсуттєвішими є:

- *загальна нерівність людей*. Нерівність може бути майнова, статусна, фізична, інтелектуальна, за рівнем здоров'я, за місцем проживання, за рівнем освіти, за кольором шкіри, нерівність можливостей;

- *нетолерантність суспільства до відмінностей, які існують у суспільстві*. Нездатність суспільства, батьків, учителів усвідомити індивідуальні особливості кожної людини передається дітям. Визначальним є нерозуміння цінностей інших. Булінг – формується через дегуманізацію жертви. В їх розумінні жертва завжди – «лох», який не заслуговує на повагу. Це дозволяє кривдникам шкодити без почуття провини, співчуття чи емпатії;

- *проблеми сімейного виховання*:

- 1) відсутність комунікацій з батьками. Відсутність зв'язку з дорослими є однією з найважливіших причин розгортання шкільного насилля. Зокрема, через відсутність спілкування дітей з батьками, переслідувачі розуміють власну безкарність та продовжують вчиняти насильницькі дії;

- 2) гіперопіка над дитиною. За таких обставин дитина виходить із сімейного оточення у зовнішній світ позбавленою можливості самостійно вирішувати проблеми. Такі діти постійно перебувають у пошуку людини, яка б вирішувала проблеми за них. Вони не спроможні за себе постояти, і не розуміють важливість прийняття норм інших;

3) авторитарний стиль виховання дитини. Надмірний авторитаризм у батьківському вихованні призводить до того, що діти сприймають світ як постійне джерело загрози. Дитині постійно не вистачає любові та ласки. Вона не є достатньо гнучкою, щоб швидко прийняти зміни, які можуть відбутись у навколишньому середовищі та у системі цінностей. Авторитарний стиль призводить до боязні контакту із зовнішнім світом. Діти стають замкненими, бояться зробити помилки, є мовчазними та сором'язливими.

4) насилля у сім'ї. Якщо в сім'ї традиційним є насилля щодо інших членів, то швидше за все, діти будуть застосувати насилля в інших колективах;

5) опосередкована популяризація нетолерантності. Дорослі можуть несвідомо привчати дітей до негативного ставлення до певної категорії осіб. Передача цінностей та моделей поведінки нетолерантності та насилля може відбуватись через розмови дорослих, негативні емоції батьків, вчителів.

– *проблеми шкільної системи:*

- 1) культура репресивних заходів;
- 2) маніпулювання учителя колективом за допомогою булінгових форм;
- 3) ігнорування проблеми на рівні школи [4].

У початковій школі діти ще не займаються жорстоким булінгом, але вже можуть бути нетолерантними до інших. І якщо дане явище не пригнітити, то воно буде розвиватися і надалі, що згодом призведе до негативних наслідків.

Узагальнюючи опрацьовані джерела з проблеми дослідження [1; 2] ми систематизували заходи, щодо роботи вчителя початкових класів з профілактики явища булінгу у дитячому колективі:

– аналіз ситуації в закладі загальної середньої освіти є невід'ємною складовою діяльності з попередження насильства щодо дітей. Лише на основі аналізу можна здійснювати відповідні заходи задля покращення ситуації;

– одним із простих методів профілактики булінгу є довірлива розмова дорослого з дитиною;

– робота з батьками і сім'єю. Якщо в родині існує насильство, то дитина наслідує стиль поведінки батьків, і згодом стає або жертвою, або переслідувачем у шкільному булінгу;

– підвищення рівня поінформованості серед дітей та дорослих про булінг (цькування) і його негативні наслідки. Основне завдання такої інформації – заклик до дітей: викреслити булінг і обрати гідне та цікаве заняття, яке допоможе реалізувати свій потенціал та здобути повагу друзів;

– захищати учнів, які стають жертвами булінгу, допомагати їм у подоланні негативних наслідків булінгу;

– застосовувати дисциплінарні покарання до учнів, які ініціюють булінг і допомагати їм зробити правильні висновки щодо неприпустимості подібної поведінки і власної відповідальності за свої дії;

– організувати позакласні заходи, спрямовані на підвищення обізнаності учнів щодо питань, пов'язаних з булінгом і попередження його випадків;

– організувати виходи на природу, походи до кінотеатрів, екскурсії до музеїв, що сприяє згуртуванню школярів і зменшенню агресії в дитячому колективі;

– формувати у дітей навички командної діяльності. Зокрема, це може відбуватися через залучення їх до ігор, змагань, конкурсів. Створення відповідних навичок приведе до збільшення їх авторитету в класі;

– налагодження соціальних контактів. Дитина для нормального розвитку та виходу із позиції жертви має постійно спілкуватись з однолітками. Необхідно влаштовувати різні заходи, залучати до участі усіх дітей, розкривати усі позитивні сторони жертви, виявити унікальні можливості дитини та розвивати їх. Досягнення в певних сферах дозволять підняти авторитет дитини як для себе, так і в колективі;

– навчити дітей ігнорувати поодинокі випадки глузування, розрізняти жарти та образи;

– проводити індивідуальну роботу з булерами;

– визначити мотиви насильницької поведінки. Необхідно зрозуміти, що підштовхнуло булера стати ініціатором шкільного насилля. Це надзвичайно важливо, оскільки різні типи переслідувачів вимагають різного підходу. Якщо йдеться про тих, хто мають лідерські амбіції, необхідно скерувати їх у конструктивне русло. Тобто – дати їм можливість організувати клас на різні офіційні та неофіційні заходи, включити до напівофіційних структур групи – наприклад, класного чи шкільного самоврядування. Коли мова йде про тих, хто намагається фізичною силою довести свою зверхність – їх необхідно залучити до спортивних секцій, де вони зможуть проявляти свій потяг до фізичної демонстрації зверхності через спортивні змагання. Якщо йдеться про дітей зі слабким самоконтролем, то необхідно працювати з батьками, які створюють «тепличі» умови для дитини вдома. І звичайно – з психологом.

Висновки. Отже, шкільний булінг – це складне соціально-педагогічне явище. До вивчення й профілактики цього явища повинні безпосередньо долучатись вчителі, соціальні педагоги, шкільні психологи тощо. У школі можливо зупинити прояви булінгу, якщо застосовувати правильні методики й знаходити підходи до дітей.

References

1. Воронцова Е. Профілактика та подолання булінгу у закладах освіти. URL : <http://xn--d1acjtrgde.kiev.ua/2017/08/24/profilaktika-ta-podolannya-bulingu-u-zakladax-osviti/>
Vorontsova, E. (2017, August 24) Profilaktyka ta podolannya bulinhu u zakladakh osvity [Prevent and overcome bullying in educational institutions]. *studenty.kiev.ua*. Retrieved from <http://xn--d1acjtrgde.kiev.ua/2017/08/24/profilaktika-ta-podolannya-bulingu-u-zakladax-osviti/>

2. Губко А. А. Шкільний булінг як соціально-психологічний феномен. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія : Психологічні науки. 2013. Вип. 114. С. 46-50.
Hubko, A. A. (2013). Shkilnyi bulinh yak sotsialno-psykholohichniy fenomen [School Bullying as a Social and Psychological phenomenon]. *Visnyk Chernighivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seria : Psykholohichni nauky – Bulletin of the T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» Psychological sciences*, issue 114, 46–50.
3. Закон України Про освіту. URL : <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 23.04.2019).
Zakon Ukrainy Pro osvitu. [Law of Ukraine on Education]. *Rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Куртова С. Булінг у школі. URL : http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/42788/
Kurtova, S. Bulinh u shkoli [Bullying at school]. (2014, August 08). *Osvita.ua*. Retrieved from http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/42788/
5. Сидорук І. Булінг як актуальна соціально-педагогічна проблема. Науковий вісник Східно-європейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Педагогічні науки. 2015. № 1 (302). С. 169-173.
Sydoruk, I. (2015) Bulinh yak aktualna sotsialno-pedahohichna problema [Bullying as Social-Pedagogical Issue of the Day]. *Naukovyi visnyk Shkhidnoieuropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Pedahohichni nauky – Scientific bulletin of the Lesia Ukrainka Eastern European National University. Pedagogical Sciences*, 1 (302), 169-173.
6. Randall P. *Bullying in Adulthood: Assessing the Bullies and Their Victims*. Florence, KY, USA: Brunner-Routledge, 2001. URL : <http://site.ebrary.com/lib/bckharkiv/Doc?id=10053591>

Lazuka E.

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5005-5171>

the educator of a prolonged day group school № 18

*Master Student of the Faculty of pre-school, primary education and the arts
of T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»*

(Chernihiv, Ukraine) E-mail: elenkalazuka@gmail.com

THE WORK OF PRELIMINARY CLASSROOM FOR PREDICTION OF BULLYING IN CHILDREN'S COLLECTIVE

Bullying is the problem of contemporaneity. It is examined in the article. An author exposes signs, principal reasons, forms of display of this phenomenon, determines the basic lines of bullying, examines basic the mechanisms of his development, describes the role-play structure of bullying and exposes consequences for all participants of this phenomenon.

Article's purpose. *Analyze the phenomenon of a boom and consider the peculiarities of the work of the primary school teacher in the prevention of booting in the children's team.*

Methodology. *Theoretical analysis and generalization of psychological and pedagogical literature on the research problem with the purpose of deducing the general notion of bullying is carried out; generalization of signs and causes of bullying in a children's team in order to systematize preventive methods to combat this phenomenon.*

Scientific novelty. *Disclosure of the content, essence, structure and features of the bullying phenomenon. Characteristics and causes of bullying in the children's collective are generalized. Methods of prevention of bullying among primary school pupils are systematized.*

Conclusions. *Bullying is unwanted, aggressive behavior among school aged children that involves a real or perceived power imbalance. The behavior is repeated, or has the potential to be repeated, over time. Both kids who are bullied and who bully others may have serious, lasting problems. Bullying includes actions such as making threats, spreading rumors, attacking someone physically or verbally, and excluding someone from a group on purpose.*

There are many warning signs that may indicate that someone is affected by bullying – either being bullied or bullying others. Recognizing the warning signs is an important first step in taking action against bullying. Not all children who are bullied or are bullying others ask for help.

It is important to talk with children who show signs of being bullied or bullying others. These warning signs can also point to other issues or problems, such as depression or substance abuse. Talking to the child can help identify the root of the problem.

Key words: *bullying, violence, aggression, persecution.*

Стаття надійшла до редакції 01.05.2019 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор О. С. Третьак